

це за оне унутар и ван вођене групе.

Све у свему, користећи приступачан језик и прецизно понтиране примере, Нај је успео да створи књигу која представља јасан и кохерентан текст за студенте и оне који су заинтересовани за основно разумевање феномена вођства. Са друге стране, без обзира на одређене недостатке (какви су: неадекватна и недовољна егзегеза неохаризматске парадигме, потпуног пренебрегавања парадигми вођства које нису базиране на моћи или занемаривање начина преношења релевантних вештина за вођство), Џозеф Нај успева да региструје и елаборира неке од најважнијих момената модерног приступа вођству (попут: превазилажења класичних дихотомија меке и тврде моћи, то јест априорног опредељења за трансформационо или трансакционо вођство, потенцирања чињенице да у модерном друштву човек често има улоге и вође и следбеника или констатовања све мање важности ригидне хијерархијске структуре, која је данас инкорпорирана у мреже контакта), отварајући тако инспиративни простор за даље анализе и проучавање промене природе моћи и вођства, те метода и вештина потребних за вођење модерних демократских организација.

УДК 327:911.3(049.3)

Драган Траиловић

Институт за политичке студије, Београд

ГЕОПОЛИТИКА ЕНЕРГИЈЕ

Приказ књиге: Зоран Петровић Пироћанац, „Геополитика енергије“, Институт за политичке студије, Центар „Југоисток“, Београд, октобар 2010. 477 стр.

Енергија у свим својим облицима у којима се испољава основ је функционисања и опстанка сваког живог бића. Такође, енергија је потребна и за покретање машина, самим тим и индустријске производње као и укупног привредног развоја једног друштва. О њеном значају говори и чињеница да су се готово све индустријске

револуције управо разликова-
ле по открићима нових извора
енергије. Како сам аутор у под-
наслову књиге наводи, енергија
је „битна развојна компонента
друштва у 21. столећу“. У усло-
вима када долази до исцрпљи-
вања ограничених енергетских
извора (фосилних горива), рас-
полагање енергетским ресур-
сима и њихов, како географски
тако и геополитички распоред,
представљају битан услов оп-
станка и прогреса. С обзиром
да су извори енергије који се
данас користе, као што је ре-
чено, ограничени, њихова кон-
трола као и располагање њима
представља и битно средство
стицања и одржања политичке
и економске моћи једне државе.
Имајући то на уму, књига *“Ге-
ополитика енергије”*, аутора Др
Зорана Петровића Пироћанца,
на 477 страна даје нам јасан
приказ актуелне геополитичке
расподеле основних енергет-
ских ресурса као и приказ њи-
хове снаге да одређују односе
међу различитим државама као
и другим међународним факто-
рима у процесу геополитичког
и геоекономског тактизирања.
Књига је обогаћена и додацима
у виду мапа, табела и графико-
на, који врло илустративно из-
носе неопходне податке везане
за исправно разумевање геопол-
итике енергије, поткрепљују-
ћи аргументовано све оно што
је међу корицама књиге изнето.
Књига садржи и листу акрони-
ма и скраћеница, као и веома
користан “мали речник енерги-

је” на крају. Ово дело, на овај
начин, даје значајан допринос
разумевању разлога као и начи-
на деловања и понашања држа-
ва, посебно великих сила у то-
ковима светске политике.

После краћег увода у коме
аутор износи колики је значај
енергије у свакодневном жи-
воту као и потребе да се огра-
ничени енергетски ресурси
сачувају за будуће генерације
путем одрживог развоја, под
насловом *„Отимање ресурса
Србији”* аутор износи став да
разлози настојања да се део те-
риторије Србије, тачније Косо-
во и Метохија, издвоје из њеног
политичког и правног оквира
управо леже у великој количи-
ни природних ресурса, пре све-
га угља, којима располаже ова
јужна српска покрајина. Аутор
наводи да се рудне резерве Ср-
бије, преко 60%, управо налазе
на Космету. Детаљнију разраду
оваког свог става, на основа-
ма чињеничних података, аутор
даје у другом делу књиге у три-
наестој глави која носи назив
„Српска енергија” (страна 244).

Сама књига се састоји из
три међусобно повезане цели-
не, тачније из три дела. Први
део књиге насловљен са *„Мала
историја енергетских извора”*
садржи четири главе у којима
се на детаљан и јасан начин даје
приказ открића, употребе и зна-
чаја основних извора енергије
данашњице. Реч је о угљу, наф-
ти, гасу и нуклеарној енергији.
Кроз историју, аутор наводи ка-

ко је који од енергетских извора откривен, како је употребљаван и како је то утицало на развој односа међу различитим државама у њиховој борби да ове ресурсе присвоје за себе како би на тај начин обезбедиле напредак свог друштва. Аутор хронолошки приказује у ком тренутку је који од енергетских ресурса и на који начин играо доминантну улогу у енергетској матрици, као и њихову смену у њој. Као веома битно издваја се теза Др Петровића Пироћанца, коју он на основама статистичких података и мишљења стручњака из ове области, као и саме праксе, заступа. Наиме, по многим, промена енергетске матрице поред окретања обновљивим изворима енергије, огледа се и у враћању угља као њеног битног извора. По ауторовом схватању угаљ ће играти суштинску улогу у светској привреди и њеном будућем развоју. Он сматра да „по многим индицијама испада да ће сутрашње „црно злато бити угаљ, а не више нафта“ (страна 26). Између осталих аргумената за то, аутор наводи, да угаљ за разлику од других енергетских ресурса није смештен само у неким регионима света, већ га има у већини њих, такође његова цена је стабилнија јер на њу тренутно битно не утичу групације земаља као што је случај са нафтом, он је јефтинији за вађење, а и залихе су му велике. Аутор наводи и конкретне примере, односно државе које се одлучују за угаљ

као битан извор енергије, овде је реч пре свега о Уједињеним Арапским Емиратима, Израелу, Сједињеним Америчким Државама, а као значајан извор енергије угаљ се издваја и на европском континенту. Истиче се на пример, да се тренутно више од половине електричне енергије у САД добија од угља. Основни проблем који се када је употреба угља као извора енергије поставља јесте то што је он „прљав“, односно велики загађивач животне средине. У складу са тим, аутор наводи потребу, али и то да се напори у изналажењу технологије која ће смањити емисију штених материја при коришћењу угља већ чине. Реч је о открићу и употреби „технологije чистог угља“.

У другој глави првог дела књиге сазнајемо све о историји, улози и значају нафте као новог извора енергије који добија доминантну улогу у њеној производњи. Како сам аутор наводи, открићем нафте најављена је „нова ера, ера хидрогорива, која данас чини више од 60% трошене енергије у свету“ (страна 35). Откриће и употреба нафте у многим индустријским и привредним гранама уопште, са собом доноси и бројне промене на међународној политичкој и економској сцени. Аутор најпре истиче битну улогу нафте, и као узрока, али и као једног од значајних фактора који су утицали на исход оба светска рата. Др Петровић Пироћанац истиче да је „природа богатије обдарила

неке регионе, и тај диспаритет је значајан извор сукоба“ (страница 39), у настојању да се они контролишу. Најбољи пример за то су и два Заливска рата, наводи он. „Нафта постаје оружје, а Блиски исток бојиште“, сматра аутор. Два су веома битна процеса у историји нафте као енергетског ресурса. Један јесте настанак и јачање мултинационалних компанија које контролишу њену производњу, док је други процес, процес „деколонијације нафте“, односно оснивање националних компанија и национализација нафтне индустрије, чиме се профилише борба између њих. Улога коју мултинационалне компаније играју када је у питању производња, дистрибуција као и цена нафте веома је велика. Наводећи пример „Седам сестара“, аутор истиче да овај картел контролише 90% светских хидрогорива. Као битан фактор у истом овом правцу аутор наводи и Организацију земаља извозница нафте - ОПЕК. Он каже да „контролисањем 40% актуелне производње, ОПЕК одлучује о продајној цени и расподели квота производње“ (страница 42).

Даље у овом делу рада даје се објашњење концепта „нафта хлеб насушни“, којим се означавају приходи извучени из хидрогорива, када се на приходе од нафте гледа као на основ просперитета. У основи овог концепта лежи став да се приходима оствареним од производње и продаје нафте изврши

диверсификација индустрије у земљама произвођачима и тиме осигура развој када нафте више не буде било. Аутор даље даје и приказ будућности нафте и стања њених резерви, упозоравајући на експлозију њене цене пре свега у периоду од 2002-2006. године када је она утростручена, подсећајући нас на период два нафтна шока, као и да поједине стручњаке тренутна ситуација подсећа на околности из периода 1973. и 1979. год и то све у најави и могућег трећег нафтног шока. У складу са тим, аутор даје и детаљну разраду концепта „нафтног врхунаца“. Наиме, наводи се да „...свака производња нафте следи следећу генералну шему. Производња расте после првих бушења, постиже максимум – „врх“ – када је око половине резерви могућих за екстраховање произведено, потом се прогресивно смањује до нуле“ (страница 55). Суштина оваког приступа огледа се у томе да ће у једном тренутку настати диспаритет између тражње која расте и производње која се смањује, што за собом повлачи бројне последице, пре свега раст цена, а као крајње и несташнице нафте. Аутор наводи и податак да су многе државе већ прошле „врхунац“ производње нафте. У складу са овим, он даје и веома интересантан приказ будућег постнафтног света по Др Брокенсу, доктору наука Универзитета Монс-Ено, у условима када долази до опадања произ-

водње нафте, за коју се сматра да представља централну улогу у нашој цивилизацији.

Трећа глава првог дела књиге посвећена је гасу као енергетском ресурсу. Истичући геополитичку важност природног гаса, као и његов непроцењив значај за индустрију Др Петровић Пироћанац истиче битност тзв. гасне географије, као и енергетске стратегије држава произвођача и извозника гаса. Као веома битна ствар када је реч о гасној геополитици истичу се заправо гасни пројекти, који подразумевају изградњу гасовода у циљу осигурања дотока гаса до крајњих потрошача ради стицања профита. Управо ова област је битан сегмент геополитичког тактизирања многих држава у настојању добијања и реализације оваквих гасних пројеката, осигуравајући тако и за себе енергетску безбедност. По аутору, Каспијски регион има веома велики значај када је реч о гасној геополитици, где кључну улогу игра Руска Федерација, која као и раније СССР зна да то искористи на најбољи начин по своје економске и политичке интересе. Такође, као веома значајан гасни пројекат који се наводи у књизи јесте и настојање Ирана да се преко Пакистана до Индије допрема његов гас, док се САД противе овоме и предлажу други, који подразумева изградњу нафтовода од Туркменистана који би преко Авганистана, Пакистана допремао нафту Индији, а који

би био под њиховом контролом, наводи аутор. Аутор наводи и пример Швајцарске која је прва европска држава која је потписала споразум са Ираном, најављујући тако скори почетак функционисања Трансјадранског цевовода. Као други битан гасни пројекат, аутор наводи и пројекат Набуко чија улога се огледа у настојањима да се у Европи смањи зависност од руског гаса, заобилазећи Русију преко Турске одакле ће се Европи доводити централноазијски гас. Битан елемент гасне геополитике у овом региону чини и сарадња Русије и Ирана по питању гасних пројеката, сматра Др Петровић Пироћанац, истичући могућност да „у будућности може да се деси да Ирански гас пронађе свој пут у Европу управо преко ова два гасовода Набуко и Трансјадранског цевовода“ (страна 77).

Поред каспијског региона, као веома битан за САД и Русију издваја се и Алжир, у коме, по аутору, ове две земље воде „хладни рат“ око гаса.

Битан фактор у производњи енергије јесте и нуклеарна енергија. Аутор у својој књизи, када је реч о овој врсти енергије излагање започиње истраживањем ризика које производња нуклеарне енергије носи са собом. После релативног дебакла употребе нуклеарне енергије пре свега због несрећа које су се догодиле, као што је на пример Чернобил, употреба ну-

клеарне енергије, посебно када је реч о производњи струје, све више расте, сматра аутор. Др Петровић Пироћанац наводи пример НР Кине која је у 2010. години реализовала изградњу 20 нуклеарних електрана, да би до 2012. године реализовала још 10 њих. Са друге стране, ни Индија не заостаје како по плановима за изградњу тако и по њиховој реализацији у последњим годинама, истиче се у књизи. Такође, наводи се и пример Јапана, који располаже са 52 нуклеарке. Када је реч о нуклеарној енергији у Азији, али и шире, по аутору, незаобилазни геополитички фактор јесте Русија, пре свега са својим уранијумом, као и са технологијом изградње нуклеарки, док се као трећи светски извозник уранијума јавља Нигер, наводи се у књизи. Поново се јавља „трка за уранијумом у свету“, сматра аутор. Такође, када говоримо о нуклеарној енергији као незаобилазан јавља се и Иран и његово настојање да гради и користи нуклеарне реакторе, о чему битне чињенице сазнајемо у овом делу књиге. Аутор издваја и Француску као веома битног актера геополитике нуклеарне енергије.

Други део књиге насловљен са „*Географија енергетских ресурса и „главни играчи“*“, даје јасну слику географске расподеле енергетских ресурса, као и опис и анализу улога и стратегије које у геополитици енергије играју по њему „главни играчи“.

Цела прича почиње Блиским истоком, да би надале обухватила Иран, Африку, Латинску Америку, САД, Азију, Европу, Арктик и појединачно Иран, Русију, али и Србију.

Полазећи од Блиског истока, аутор даје опис надметања држава, као и њихових мултинационалних компанија за успостављањем доминације над експлоатацијом енергетских ресурса, пре свега нафте и гаса у овом региону. Аутор нам најпре даје историјски приказ односа геополитичких актера у региону, истичући да је с краја 1920-их извршена „светска расподела лежишта нафте и рафинерија“ (страница 103). У овом делу књиге, значајну позицију заузима осврт и анализа улоге САД-а у рату у Ираку, наводећи као главне разлоге „окупације“, контролу над енергетским ресурсима. Др Петровић Пироћанац, дакле, закључује да је ово био „рат ради контроле туђих енергетских ресурса“ (страница 118).

Као веома битну тачку у овом делу књиге представља и све већа улога и значај Кине, коју она има у овом региону. Између осталог, као најбитније, по аутору, издваја се сарадња Кине и Ирана у енергетици. Аутор истиче да „Кина тако израња као један од највећих трговинских партнера Ирана, великог произвођача нафте и гаса“ (страница 125). Још једна веома битна одлика геополити-

ке енергије у региону Блиског истока, по аутору, представља и плодна сарадња Ирана и Русије, која је значајни продавац технологије Ирану. Аутор у наставку износи могућност учешћа Ирана у пројекту „Набуко“, што по његовим наводима подржава и Турска.

Седма глава у другом делу рада посвећена је енергији на Афричком континенту. Аутор сматра да и Африка постаје веома битна у геополитичком и геоекономском надметању држава у потрази за енергетским изворима у циљу осигурања своје енергетске безбедности. Др Петровић Пироћанац истиче да је Африка постала битан стратегијски континент, са својим резервама нафте, а да централну тачку у геополитици енергије на овом континенту чини надметање САД и Кине, која по њему, и овде постаје веома битан и доминантан геополитички и геоекономски фактор.

Латинска Америка, је по аутору, такође, један од веома битних региона у коме је геополитика енергије битна одлика економских и политичких околности. Аутор у овој глави књиге осврће се пре свега на улогу САД-а у овом региону, одређујући је као главног играча на енергетској сцени. Он сматра да када је реч о геополитичким односима држава у овом региону значајно место заузима и процес национализа-

ције и антиимперијализма, који започиње 60-их година двадесетог века, где се нафта јавља као главно оруђе антиамеричке политике. Као парадигма тога, по аутору, издваја се Венецуела и њен председник Уго Чавез. Аутор даље наводи и да се покушаји интеграције у Латинској Америци врте управо око енергије, али да томе постоје и значајна ограничења као што су, на пример, географске препреке и друго.

Девета глава другог дела књиге носи назив „САД, отаџбина нафте и енергетско владање светом“, што јасно одређује садржај овог дела књиге. Суштину америчке енергетске политике аутор види у њеном настојању да „обезбеди обиље енергије на кратки и средњи рок и да сачува сопствене националне резерве за дуги рок“ (страна 147). По њему, Америчку енергетску стратегију одређује принцип „трошење туђе, штедња своје“. Аутор даје историјски преглед, како је и на које начине, пре свега, коришћењем политичких и војних средстава, Америка остварила своје енергетско владање светом. Даље се наставља са описом улоге појединих региона света у оваквој Америчкој стратегији, када је енергија у питању, а пре свега нафта. Као посебни издвајају се Авганистан и простор Евроазије. Одређујући Америку као „енергетског жандарма света“, аутор даје приказ начина на који она врши „енергетско обуздава-

ње“ многих држава, а пре свега Кине, настојећи да је приволи да прихвати западна правила игре, односно тржишне цене на домаћем тржишту.

У наставку књиге посебну пажњу аутор посвећује Азији, полазећи од става да са све већим привредним развојем, посебно када је реч о Кини, Азија постаје један од највећих потрошача енергије. По њему „У 2025. години Азија ће представљати 40% светске енергетске потражње“ (страна 169). У оквиру Азијског континента аутор у својој књизи даје и детаљан опис енергетских карактеристика одређених региона појединачно. Посебно место у овоме заузима регион Каспијског језера и Централне Азије, који обилује фосилним горивима. Међу онима који су најбогатијим енергетским ресурсима аутор издваја Туркменистан и Казахстан. У оваквим условима, када централноазијске републике добијају своју независност од 1991. године, распадом СССР-а, за енергетске ресурсе Централне Азије започиње ново надметање великих сила, а пре свега САД, Русије и Кине, где свака од њих са својим енергетским пројектима конкуришу једна другој (на пример Набуко vs. Јужни ток), отварајући тако нове партије “Велике игре“, сматра Др Петровић Пироћанац.

Значајно место када је реч о енергији у Азији, заузима НР

Кина, сматра аутор. Одређујући Кину као „енергетског ци-на“ аутор даје приказ кинеског геополитичког и геоекономског понашања и деловања како у Азији, тако и широм света, које је вођено пре свега са циљем диверсификовања извора енергије, како би се обезбедио даљи привредни раст. Велики привредни развој Кине подразумева и потребу за све већим утрошком енергије, а у потрази за њом Кина неминовно долази у конкуренцију са другим државама, пре свега са САД у многим светским регионима, који су богати енергетским ресурсима истиче се у књизи.

Одређујући Русију као „енергетску суперсилу“, десета глава другог дела књиге управо је посвећена Русији и њеној енергетској стратегији и деловању у геополитичком и геоекономском обрасцу широм света, а пре свега у региону Каспијског језера и Централне Азије. „Газпром“ је главни инструмент руске политике и стратегије, а енергија је главни правац развоја земље, сматра аутор.

Битан фактор када је реч о енергији, њеној производњи, а пре свега потрошњи јесте и Европа. Суштина, по аутору, када говоримо о енергији у Европи јесте њена рањивост на енергетске шокове и зависност од руске енергије. Велику пажњу, аутор посвећује анализи односа Русије и Европе, и то на којим основама ови односи по-

чивају, али како и у ком правцу ће се они у будућности кретати. Значајан сегмент тих односа је сте пројекат изградње северноевропског гасовода, који ће повезивати Русију и Немачку, да би се касније на њега повезале и друге европске државе, а аутор сматра да управо овај гасовод представља индикацију нове геополитике односа Русије и Европе.

Тринаеста глава другог дела књиге посвећена је кључним питањима српске енергије. Аутор сматра да геополитика енергије, као и њени битни играчи не заобилазе ни Србију и њене енергетске ресурсе. После приказа географског распореда и количине енергетских ресурса на територији Србије, аутор истиче да су природни ресурси, пре свега је реч о угљу, на Косову и Метохији, разлог одвајања овог дела српске територије од ње, а све у светлу „формирања нове безбедносне архитектуре Југоистока Европе, у којој је Србији намењена мучна позиција економски некорисне зоне Европе“ (страница 258). Главни играч у свему овоме јесте, по аутору, САД са својом базом „Бондстил“ на Косову.

Још један од битних региона када су у питању извори енергије, по аутору, издваја се и „Велики север“, пре свега Арктик, који по његовом мишљењу може постати „други енергетски Блиски исток, са 30% резерви гаса и 17% резерви течне нафте

планете“ (страница 261). Значајну улогу у овоме има Баренцово море, а аутор надале детаљно описује деловање кључних фактора у овом региону као што су Норвешка, Канада, Америка, Данска и Русија.

Трећи део књиге назван је „Геополитичка оптерећења енергије“, а започиње упозорењем да је време енергетске безбрижности прошло, а питање исцрпљивања појединих енергетских ресурса је у средишту расправа свих релевантних фактора. У оваквим условима аутор сматра да у геополитици енергије и расту потражње за њом средишње место чини супротстављање „два шампиона“ јучерашњег САД, и сутрашњег Кине, док се као два главна „изазивача“ издвајају Индија и Русија.

Битна чињеница јесте и питање воде и енергије. Аутор сматра да су производња енергије и вода као ресурс нераздвојиви. Он у овом делу књиге даје опис њихове везе.

Веома битан чинилац геополитике енергије, по аутору, издваја се и начин функционисања тржишта енергије и берзанско пословање где он одређује енергију „таоцем берзанског рата“, дајући нам детаљан опис функционисања берзанских спекулација и тога какав је њихов утицај на формирање цена енергетских ресурса.

У осамнаестој глави књиге имамо приказ француских школа енергетске антиципације, посебно издвајајући студију о енергетском стању и перспективама планете „Извештај Радионице“, Бенжамена Десија. Аутор нам у наставку даје приказ проспекција стања и енергетске ситуације у будућности сублимирајући их ставом да је суштина свих ових предвиђања „у спознавању како обезбедити стални напредак енергетске ефикасности, изван пукe технолошке опкладе“ (страна 309).

Упозоравајући на велико успоравање раста производње енергије у свету, док потражња за њом расте, аутор наводи пример Данске као енергетски најефикасније државе у Европској Унији. Суштину по њему представља „еколошко просветљивање“ као „нове математике и политике енергије у 21. столећу“, а „која има потенцијала да започне следећу индустријску револуцију“. Утицање енергије на климу као и њене штетне последице терају државе да мењају своје енергетске стратегије, показује аутор. Др Петровић Пироћанац, наводи Европску Унију као пример, за коју каже да је приоритет европске енергетске политике развој обновљиве енергије која је еколошки исправна.

У наставку трећег дела књиге аутор даје приказ будућности енергије, као и анализу нових приступа њеној производњи и

потрошњи. Полазећи од става да „ко контролише нафту и воду, контролише и свет“ он закључује да би у будућности ратови на многим пољима управо могли да се воде за енергију и природне ресурсе и то све као део нове „Велике игре“, великих сила. Као неке од битнијих региона у овом контексту аутор издваја Централну Азију, Блиски исток, Придњестровље, Иран, Либан, Африку и уопштено посматрано издваја сукоб богатог Севера и сиромашног Југа.

Значајан сегмент када се говори о геополитици енергије и енергетским стратегијама држава, издваја се и питање енергетске безбедности у свим својим значењима, као и проблем растућих ризика од терористичких напада на главне објекте енергетске инфраструктуре – ценоводе, бродове и слично, наводи аутор. Као слабе тачке и могуће мете аутор истиче океане и мореузе, одређујући их као „слабе карике нафтног система“, као што је на пример мореуз Малака. Аутор нам даје и детаљан приказ америчке енергетске политике, која је по њему осигурана инсталирањем војних база у иностранству. Такође, по њему, битну улогу у осигурању путева енергије игра НАТО.

Аутор трећи део књиге завршава приказом повратка „енергетског суверенитета“, у чијој основи заправо стоји процес

национализовања хидрогорива, док се као примери овога издвајају Медведев-Путин и Чавез и њихово настојање да већински власник у компанијама које се баве производњом и дистрибуцијом фосилних горива буде држава.

Књигу, аутор завршава закључком да сви морају постати свесни и „појмити време нестајања ресурса у ширем филозофском контексту“ да би се према њима односили одговорно и тиме осигурали свој опстанак и опстанак будућих генерација као и саме планете Земље.

